

SOCIETAT

El final del nacionalsocialisme i l'Europa de la postguerra immediata

Bernat Marco Llobet

Evacuació de l'Afrika Korps a principis del 1943

Una aproximació als processos que instaurarien l'*status quo* de la postguerra europea.

L'avenç de la contraofensiva soviètica al front oriental el gener del 1943 -que desfeia l'ideal de formar el *Lebensraum* (espai vital) a través de l'Operació Barba-roja iniciada el juny del 1941- i, més tardanament, el desembarcament de les tropes aliades a les platges de Normandia -proposat per Stalin el 1943 a la Conferència de Teheran i executada el juny del 1944- representaren el principi del final del Tercer Reich. L'obertura dels dos fronts de combat fou en concordança amb les consecutives derrotes i pèrdues de posicions que les tropes alemanyes anaven acumulant. L'expansionisme s'havia acabat pel Tercer Reich. Les ofensives del britànic Montgomery al nord d'Àfrica, l'octubre-novembre del 1942, feien replegar l'*Afrika Korps* fins la seva evacuació a principis del 1943. I és aleshores que, amb la derrota de les tropes de Rommel, es possibilitava -juntament amb la intensificació de la resistència partisana- la primera incursió aliada a Itàlia per Sicília. La intensificació de la resistència, la posada en marxa dels dos fronts de guerra, les derrotes i l'alliberament territorial, eren els fonaments de la desfeta de l'imperi nacionalsocialista. Aquest article té la intenció d'aportar unes mínimes bases per comprendre el punt de partida en què l'Europa devastada emergeix de la guerra contemporània més cruenta que ha viscut. Així, ens convé fer una aproximació als primers passos cap a la bipolarització del món per les dues potències imperants (URSS-EUA).

Fou el Gran Consell feixista qui aprovà el dia 25 de juliol del 1943 la renúncia a prosseguir un model de guerra que estava suposant excessius fracassos. Forçat per les circumstàncies desfavorables de l'enfrontament i per l'emergència d'una "via de sortida" monàrquica constitucionalista (encapçalada per Badoglio) que funcionés de transició, la intenció seria iniciar una aproximació als aliats que possibilités un acord de pau per escapar de la derrota total. Tot i que el Gran Consell feixista no renunciava al feixisme com a model polític, Mussolini seria detingut la mateixa matinalada de la votació per ordre del rei Víctor Manuel. Aquest acte suposava, al cap i a la fi, el primer i principal pas en l'aplicació de la "via de sortida" monàrquica liberal.

No passà gaire temps que Hitler ordenà expressament l'entrada de cossos especials de les tropes paracaigudistes de les SS a Itàlia; era l'operació *Eiche* (Roure), que tenia com a objectiu alliberar el líder feixista. Mussolini, malgrat l'èxit de l'espectacular desplegament, quedaria relegat des d'aquell moment de tota importància estratègica en el transcurs de la guerra, esdevenint per Hitler una espècie de joia de museu. El preu d'ocupar una part d'Itàlia va ser massa elevat per Alemanya; suposà la dispersió de tropes del front soviètic i de l'Europa central, la qual cosa facilitava la marxa de les forces de la URSS cap a Berlín. En aquest context, doncs, Itàlia quedaria dividida en tres zones de diferent control. Per una banda la nacionalsocialista, amb la República de Saló inclosa; per l'altra, la Itàlia de Badoglio, sota control militar aliat i amb un govern provisional de caire monàrquic-liberal. I finalment, la zona alliberada del feixisme i controlada pels partisans comunistes i d'altres forces més minoritàries de l'esquerra.

L'adveniment del feixisme havia projectat la unió interclassista de les forces antifeixistes per preservar els mínims democràtics que el feixisme suprimiria. El transcurs de la Segona Guerra Mundial integra, a partir del 1941, els EUA i la URSS. L'imprevist atac a la base naval de Pearl Harbor feia entrar en guerra els Estats Units i el Japó, però seria Alemanya qui implicaria els EUA en el conflicte europeu. Alemanya, amb una clara voluntat de globalitzar la guerra, refermar el Pacte Tripartit del

Attlee, Truman i Stalin

Sota la perspectiva nord-americana, la resistència partisana quedava obsoleta una vegada desaparegués el feixisme. No hi hauria un reconeixement de la teleologia real dels partisans. És a dir, els combatents s'haurien de dissoldre davant el govern liberal de Badoglio després de derrotar "l'enemic comú". Evidentment, els governs populars i les col·lectivitzacions agràries desentencaven amb el projecte europeu.

El govern de Badoglio, com a referent del constitucionalisme monàrquic a nivell internacional, signaria l'armistici de Cassibile proposat pels aliats el setembre del 1943 i, seguint els postulats del tractat, declararia la guerra a Alemanya; convertint-se en un nou membre de les potències aliades. Era qüestió de temps, doncs, que els aliats i els resistents partisans donessin el cop de gràcia a les línies alemanyes establertes al nord italià. Convenia acabar amb el nazisme a Itàlia per poder desplegar eficientment el segon front per les platges de Normandia. I així succeí l'abril del 1944, quan es produïa l'atac contra l'últim bastió nacionalsocialista a Itàlia. Uns tres mesos més tard s'obria l'esperat segon front occidental. El juny del 1944 Roma ja era lliure del feixisme, i l'últim reducte de control dels *fascio* restaria en l'irrellevant però simbòlica República de Saló ("experiment social-feixista" a petita escala dirigit pel propi Mussolini i sota la protecció del nazisme), que perviuria fins el 1945 en ser ajusticiat Mussolini pels partisans.

setembre del 1940 i encaminar el Japó a participar militarment en el conflicte, declararia –juntament amb Itàlia– la guerra als EUA l'11 de desembre del 1941 (quatre dies després de l'atac de Pearl Harbor). Cal tenir present que el 22 de juny del mateix any, la URSS va entrar també a la guerra al costat dels aliats degut a l'ofensiva nacionalsocialista (Operació Barba-roja). Dins les formacions estatals aliades, doncs, la composició es feia en base a l'única condició de derrotar els règims feixistes i nacionalsocialista. En cessar l'enfrontament amb aquests darrers, la disgregació de les antigues aliances i la constitució dels dos blocs imperants (soviètic i capitalista), paral·lelament al procés de bipolarització mundial, determinarien les pautes de la consegüent confrontació.

A nivell de classes socials, les posicions del comunisme europeu basades en la confrontació de classes a ultrança (acusació a la socialdemocràcia de social-feixisme), quedaven reemplaçades per una aliança circumstancial de classes. Al V Congrés de la Komintern (Internacional Comunista), realitzat el juliol del 1924, s'havia titllat la socialdemocràcia de partit al servei de la burgesia, igual que el feixisme –com a força d'ordre emergent en etapes de crisi social- o el liberalisme. Després de l'ascens del feixisme a Itàlia (1922) i el nazisme a Alemanya (1933), el comunisme internacional canviaria substancialment les línies tàctiques reconduint la pràctica política vers la prioritització la lluita antifeixista per sobre la confrontació de classes. Va ser l'agost del 1935, al VII Congrés de la IC, quan es va concretar l'aliança provisional de classes per afrontar les urgents necessitats de la lluita antifeixista. El frontpopulisme, com a sistematització de la unitat antifeixista per la preservació de la democràcia bàsica, funcionaria fins al final de la Segona Guerra Mundial el 1945. Durant el període de col·laboració unitària interclassista, l'esquerra i el comunisme europeu no van abandonar, ni de bon tros, els principis de transformació socioeconòmica i d'oposició al model capitalista.

Al seu torn, la resistència adquiriria una dinàmica generalitzada dins el conjunt de l'Europa ocupada o sotmesa a governs titelles feixistes, arribant a assolir unes dimensions més que considerables. A més, el reforçament de la resistència, en el seu activisme i capacitat operativa, fou sincrònic a l'acumulació de victòries de les potències aliades. És innegable el protagonisme d'aquests combatents en la derrota del nazisme. El sabotatge i l'agitació guerrillera té origen en la societat civil organitzada, la qual sovint establia contactes amb l'exterior per dotar de coordinació militar i armament els combatents. De Gaulle, per exemple, va dirigir la resistència francesa d'orientació democràtica liberal el 1943 des del seu exili a Londres, quan França quedà dividida en la zona nacionalsocialista i en la col·laboracionista de Pétain i Laval.

La resistència no adoptà un contingut ideològic uniforme tot i ser enquadrada entre dos pols contradictoris entre si: el comunisme, alineat o no a la URSS, i el liberalisme empès des de l'altra banda de l'Atlàntic. A Iugoslàvia i Grècia, la principal oposició armada i política va ser d'inspiració profundament esquerrana. Ambdós territoris eren sota el jou del nazisme, i la valerosa combativitat dels resistents no es limitava solament a la reivindicació nacional –expulsió de l'ocupant alemany-, també a la consecució d'un model socialista d'estat.

Els *txetniks* de Tito, amb suport armamentístic britànic, varen derrotar l'ultradreta dels *ustatxis* croats proclamant el novembre del 1945 –després d'abolir la dinastia reial dels Karadjorjevic- la República Socialista Federal de Iugoslàvia. Josip Broz, Tito, plantejaria un socialisme autogestionari no alineat als dictats estalinistes. El socialisme iugoslau s'ha d'emmarcar al fet de les resistències en general, però és precís veure en el caràcter particular d'aquesta oposició interna la gestació de la societat futura. La formulació multiètnica dels *txetniks* –Tito mateix era croata- serviria per aplacar les virulents disputes entre comunitats impulsant la proposta nacional-popular iugoslava¹. No es pot passar per alt que la seva joventut, juntament amb l'experiència i legitimitat obtingudes com a combatent antifeixista: eren elements que despertaven la simpatia de la població. Un dels pilars del projecte polític passava per l'ideal de crear una federació balcànica comunista amb Grècia, Albània i Bulgària. De fet, el seu suport als resistents grecs apuntava en aquesta direcció. La relació amb l'URSS fou tensa des de la postguerra i durant l'etapa estaliniana. Stalin havia renunciat a recolzar els comunistes grecs, situant aquesta àrea a la “zona d'influència” capitalista des del 1944. Això ja l'enfrontava amb Tito pel que fa a la qüestió balcànica. El motiu de fons que fracturaria la relació entre Tito i Stalin no era altre que la malfiança

crònica del dirigent soviètic cap a països socialistes que s'havien consolidat al marge de les directrius de Moscou. Aquest *modus operandi* és el que empenyé Stalin a traslladar el secretariat del Kominform a Belgrad. Era una clara amenaça enfocada a fer rectificar la insubordinació del iugoslau, encara que no l'afectaria gaire. El 1948, la incapacitat per controlar-lo derivaria en un trencament de les relacions que duraria fins la mort d'Stalin el 1953 i l'inici de la pretesa “desestalinització” de Jrusxov.

Després de l'expulsió de les tropes nazis, el panorama grec no es resolgué amb una victòria de les guerrilles comunistes de l'EAS i ELAS. Triomfaren els promonàrquics, però no sense la intervenció exterior. La complicitat d'Stalin és palesa en la repartició d'espais d'influència a la Conferència de Ialta, on acceptaria deliberadament situar Grècia a l'esfera capitalista (excloent la possibilitat d'ajudar materialment els comunistes).

La mort del demòcrata Roosevelt abans de la Conferència de Potsdam el 1945, féu assumir la presidència a Truman. Si Roosevelt havia significat “el canvi” després de la fallida de la borsa el 1929 amb el programa del *New Deal*, impulsant reformes de mínims en l'economia industrial i agrària, promovent convenis entre sindicats i empreses, Truman encarnaria el retorn al ple conservadorisme anticomunista. Aquesta nova era no només intensificaria el fantasmagòric temor social a l'expansió del comunisme², recuperant les gestes de repressors dels anys vint com el fiscal Palmer, sinó que solidificaria la tendència intervencionista a l'exterior. És en aquestes circumstàncies que els EUA prenen part dirigent en el procés de “pacificació” i establiment arreu del liberalisme. Els EUA rellevarien oficialment com a potència hegemònica del sistema capitalista els antics imperis colonials franco-britànics. Fou una realitat *de facto*, copsarien una capacitat interventora sense precedents per vigilar i pautar l'ordre internacional acabada la Segona Guerra Mundial, que deixaria enrera fins avui la rellevància

històrica dels estats europeus. Els Estats Units passarien de l'aïllacionisme teòric a l'intervencionisme explícit. En aquest sentit, el discurs de Churchill a la universitat de Fulton el març del 1946, incitava clarament Truman a desenvolupar una política exterior anticomunista agressiva. A més, cal tenir en compte que l'exclusivitat nuclear nord-americana del 1945-49 els aportaria seguretat militar i fermesa pel que fa a les relacions exteriors (sobretot respecte la URSS i el seu espai d'influència). Eren els únics posseïdors de l'arma destructiva més potent que mai havia conegut la humanitat, i sense gaire miraments semblava ser que estaven disposats a usar-la si així ho consideraven oportú –només cal recordar Hiroshima i Nagasaki.

Hiroshima

L'intervencionisme es plasmà en desenvolupar-se la Doctrina Truman (març del 1947) a l'escenari grec. El plantejament inicial d'aquesta doctrina és ben revelador: va ser aplicada com a mesura de contenció de les guerrilles comunistes. L'exèrcit britànic era incapaç d'afrontar el deure de "pacificar" Grècia completament. El primer mes del 1945, durant un període de relativa tranquil·litat, es convocaren eleccions pel març del següent any. Però això no seria res més que el preludi d'una guerra civil, motivada per la restauració de la monarquia, després d'unes eleccions marcades per la vasta abstenció de l'esquerra. El març del 1947 les tropes dels EUA encapçalarien l'assalt al comunisme grec suplint la ineptitud dels britànics. La guerrilla de l'ELAS, tot i l'ampli control de terres, els 70.000 militants, el suport logístic que Tito li oferí, i les simpaties d'un sector de la població no menyspreable, fou liquidada per la puntera tecnologia de guerra nord-americana. La discussió interna del moviment comunista grec, entre partidaris d'aproximar-se a Stalin per cercar-ne el suport i no alineats, debilitaria el potencial de l'esquerra, facilitant l'ofensiva exterior. EUA no escatimà en utilitzar gas napalm i tècniques de terror col·lectiu per desmoralitzar els combatents, assajant les pràctiques dutes a terme posteriorment a Corea o Vietnam. No és atzarós el fet que la CIA es crei el 1947, paral·lelament a la Doctrina Truman.

La redefinició del pes internacional dels estats afectaria de ple Gran Bretanya a l'inici de la postguerra. Els problemes a Palestina, Índia, eren un clar símptoma de la caducitat de la Commonwealth. Tanmateix, GB hauria d'afrontar la crisi econòmica de postguerra³ dins el propi territori. Un conjunt insostenible que requeria solucions basades en renúncies pel que fa al passat colonial. En aquest sentit, el traspàs de poder als funcionaris i militars nord-americans sobre la direcció política de Grècia no dista de ser símbol de la decadència imperial britànica.

Alemanya, sens dubte, és un dels principals centres d'interès de la postguerra. La tensió mundial creixent entre la URSS i els EUA pren com a exponent microscòpic del conflicte la capital Berlín. Al final de la Segona Guerra Mundial la implacable contraofensiva soviètica s'aproximava a Berlín, el 1944 era a 70 km de la ciutat. Les forces capitalistes també tenien coneixença de la importància d'entrar primer a la capital del nacionalsocialisme. El valor geoestratègic d'Alemanya, tant a nivell històric⁴ com de futur, no escapava als dos grans blocs antagònics. Finalitzada la guerra contra els règims feixistes, sucumbida l'Alemanya nacionalsocialista, Truman determinaria les bases per rehabilitar els països vençuts convertint-los de la nit al dia en aliats. Impulsaria, per això, el Programa Europeu de Recuperació, altrament dit Pla Marshall, que inflava les butxaques dels estats de l'Europa occidental amb unes suculents quantitats de dòlars. Des de la seva aplicació el 1948 fins el 1952 l'Alemanya occidental rebria un total de 1.448 milions de dòlars en matèria d'ajudes. Per la seva part, els països d'influència soviètica tindrien la imperativa prohibició des del Kremlin d'acollir-se al Pla Marshall –que teòricament no els exclouia del finançament-. Tots, excepte la Iugoslàvia de Tito, que l'any inaugural de la repartició de les ajudes trencava les relacions amb Moscou, hi hagueren de renunciar. La institució responsable d'aplicar el Pla Marshall fou la OEEC (Organització Econòmica de la Comunitat Europea), estretament controlada pels EUA; però aquest només era un dels organismes que tutelaven.

A les acaballes de la Segona Guerra Mundial (juliol del 1944), les grans estructures de l'economia de mercat comencen a perfilar-se amb els acords de Bretton Woods. D'allí naixerien el Banc Mundial i el Fons Monetari Internacional, i simultàniament, es plantaria la llavor del GATT (Acord General d'Aranzels i Comerç) i la més tardana EFTA (Associació Europea de Lliure Comerç). Mesures, totes elles, encaminades a formalitzar i "homologar"

un espai mercantil adscrit als criteris liberals. També planava dins la política nord-americana una qüestió que seria crucial per tal com exportaria uns nous paràmetres econòmics que dissenyarien un estil de vida “a l'americana”: la subordinació dels països que s'acollien al Pla, i de retruc, la inserció al mercat europeu dels seus béns de consum.

Un altre factor que contribuïa a desestabilitzar encara més la part de l'Alemanya de l'est, fou la introducció el 1948 del *Deutsche Mark* a la part occidental del país. La nova moneda va impossibilitar el comerç entre les dues zones d'influència d'Alemanya. És aleshores quan l'estat soviètic decideix bloquejar les vies terrestres d'entrada a la part occidental de Berlín a partir del juny, obligant-la a connectar-se amb l'Alemanya occidental a través de mitjans aeris. Poder abastar per línies aèries aquesta part de la capital, suposava transportar milers de tones de productes i béns diàriament. A les dificultats tècniques per desplegar una línia de vols constants, s'hi afegia la hipòtesi que els avions fossin atacats. Hipòtesi allunyada de la realitat perquè, com s'ha comentat, l'hegemonia nuclear nord-americana i l'estratègia defensiva d'Stalin pel que fa a les relacions internacionals desdibuixa aquesta suposició. Hauria de passar pràcticament un any perquè, el maig del 1949, es desmantellés el bloqueig terrestre. La URSS havia estat derrotada simbòlicament davant l'opinió pública occidental, i la medalla al mèrit se l'enduien els EUA, per l'esforç humà (els “heroics” pilots) i tècnic.

Canceller Adenauer

El 1948, pels Acords de Londres, s'havia proclamat la unificació de les tres zones alemanyes de control occidental (França, GB i EUA). I quasi un any més tard, el maig del 1949, just després de la suspensió del bloqueig de Berlín, el dretà i catòlic CDU -a la postguerra, niu d'acollida d'ex-membres del NSDAP⁵- proclamava per veu del Canceller Adenauer la República Federal Alemanya (RFA). La resposta soviètica a la fundació de la RFA no es feu esperar gaire temps, l'octubre es feia oficial la República Democràtica d'Alemanya (RDA) dirigida per Wilhelm Pieck. Com hem avançat, Alemanya és un dels principals eixos de confrontació. En aquesta situació, cobrarien importància els serveis d'espionatge, la batalla ideològica de reafirmació i desprestigi del contrari, i la imatge pública. ●

¹ Malauradament, a partir del 1990, quan es desintegra la Iugoslàvia de Tito, ressusciten els odis ètnics intercomunitaris amb brutals matances.

² Sota l'acusació de “comunista” s'ha emparat la persecució desenfrenada a qualsevol sector progressista. El comunisme no ha comptat amb unes bases populars fortes als Estats Units, i encara menys s'ha pogut vertebrar en moviment i partit. John Reed, durant un dels períodes de més crispació social (1918-20), havia anticipat en articles que la majoria obrera era més “laborista americana” que comunista.

³ Les eleccions del 1945 donarien la victòria als laboristes liderats per Attlee, així cristal·litzava políticament l'aposta per la remodelació socioeconòmica. És també el seu govern el que concedeix la independència de l'Índia i retira les tropes de Palestina, marcant una nova línia de política exterior.

⁴ Per un costat, terra del socialisme obrer, nucli insurreccional (revoltes del 1848, aixecament del novembre del 1918 o revolta espartaquista el 1919). Per l'altre, peça clau a l'hora de sufocar l'activisme del moviment obrer.

⁵ Recentment ha mort l'ex-membre i jutge del partit nazi Hans Filbinger, el qual després d'una oportunista maniobra va passar a engrair les files del CDU arribant a ser primer ministre de Baden-Württemberg i guanyar les eleccions del 1972. “*El País*, 09-04-07”.